ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

М. Богач, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2710-4155

А. Верзун, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4078-237X

В. Ковалів, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2915-9990

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2019.26.108>

Богач М., Верзун А., Ковалів В. Вдосконалення системи державної фінансової підтримки сільського господарства України

Розглянуто сучасний стан організації державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки України. Основну увагу приділено державній фінансовій підтримці сільського господарства – галузі, яка найбільше її потребує через специфіку та особливості діяльності. Охарактеризовано сучасні тенденції й динаміку розвитку сільського господарства, зокрема, місце галузі в структурі ВВП країни. Проаналізовано витрати держави на забезпечення розвитку вітчизняного сільського господарства, їхню структуру й динаміку змін. Особливу увагу приділено питанню реформатування механізму здійснення державної фінансової підтримки, тобто відмови від використання переважно непрямих форм її реалізації на користь прямого бюджетного фінансування відповідних програм. Відмова від використання спеціального режиму справляння ПДВ сільськогосподарськими товаровиробниками (механізму так званої квазі-аккумуляції податку на додану вартість) зумовила необхідність компенсації втрачених сільськогосподарськими підприємствами коштів. Уряд забезпечив перехід до використання прямих форм державної фінансової підтримки, щорічний мінімальний розмір якої становить 1 % ВВП. Основних змін зазнала структура фінансування відповідних бюджетних програм. Передбачено перехід до пріоритетного фінансування фермерських господарств як основних виробників сільськогосподарської продукції. На ці цілі закладено шосту частину передбачених для фінансування бюджетних програм коштів. Беззаперечним лідером щодо обсягу залучення бюджетних коштів є тваринництво. На потреби цієї галузі виділяють понад 50 % загального обсягу підтримки.

Посильну участь у фінансуванні програм розвитку агропромислового комплексу беруть і регіональні органи влади. Зокрема, в обласних бюджетах передбачаються кошти на фінансування бюджетних програм, на які не виділяються кошти з державного бюджету, виходячи з пріоритетних потреб регіонального розвитку.

Механізм державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки проходить свій еволюційний шлях розвитку, що зумовлює необхідність його вдосконалення.

Ключові слова: державне регулювання, фінансова підтримка, програми фінансування, бюджетна дотація, отримувачі дотацій.

Bohach M., Verzun A., Kovaliv V. Improvement of the system of state financial support for agriculture of Ukraine

The article deals with the current state of the organization of state financial support for the agrarian sector of Ukraine's economy. The main attention is paid to the state financial support of agriculture, i.e. the branch, most requiring such support because of the specifics and features of its activities. The article characterizes modern tendencies and dynamics of development of the branch of agriculture, in particular, its place in the structure of GDP of the country. The state expenditures for development of the national agriculture, their structure, and the dynamics of changes are analyzed in the work. Particular attention is paid to the question of reformatting of the mechanism of implementation of state financial support, that is, the refusal to use mainly indirect forms of its implementation in favor of direct budget financing of the corresponding programs. The refusal to use the special regime of VAT collection by agricultural commodity producers, that is, the mechanism of the so-called quasi-accumulation of the value added tax, has forced the need to provide compensation for lost funds by agricultural enterprises. The government has ensured transition to the use of direct forms of state financial support, the annual minimum amount of which takes 1 % of GDP. Major transformations have occurred in the financing structure of the corresponding budget programs. The government provides for transition to a priority financing of farms, as main producers of agricultural products. For these purposes, a sixth part of the budget funds is set for financing. Animal breeding is the undisputed leader in terms of attracting of the budget funds. More than 50 % of the total support was allocated for the needs of that branch.

Regional authorities also actively participate in financing of agribusiness development programs. In particular, in the regional budgets, funds are provided for financing of the budget programs, which previously have not received funds from the state budget, because of the priority needs of regional development.

The mechanism of state financial support for the agrarian sector of the economy passes its evolutionary path of development, which necessitates its improvement.

Key words: state regulation, financial support, financing programs, budget subsidy, recipients of grants.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс країни на сьогодні – один із базових секторів національної економіки. Справедливим є твердження про те, що агропромислові товаровиробники найефективніше зуміли перелаштувати бізнес для роботи в сучасних реаліях: часткової втрати виробничого потенціалу на тимчасово окупованих територіях, необхідності швидкого пошуку нових ринків збуту, суттєвої девальвації національної валюти тощо. За підсумками діяльності у 2018 р. АПК забезпечив 39 % надходження валюти в Україну.

Водночас необхідно зазначити, що малі та середні товаровиробники значно складніше проходять процес адаптації до сучасних економічних умов. Безперечно, без відповідної державної фінансової підтримки аграрні товаровиробники, особливо сільськогосподарські, практично не спроможні здійснювати свою діяльність ефективно. Саме тому основним завданням держави в цьому напрямі повинно бути формування збалансованого механізму державної фінансової підтримки аграрних товаровиробників, який може забезпечити комплексний розвиток АПК та його галузей зокрема, створити передумови ефективної діяльності аграрних товаровиробників незалежно від форми їхньої власності, масштабів і сфери діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню державної фінансової підтримки аграрного сектору приділяли увагу багато вітчизняних учених-економістів. Беззаперечним є факт доцільності державної фінансової підтримки АПК, поряд із цим дискусійним залишається питання формування ефективного механізму здійснення такої підтримки.

Як вважають В. Збарський та В. Горьовий, збільшення обсягів такої підтримки не стимулює товаровиробників до зростання обсягів та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Тому фінансова підтримка має бути зорієнтована на стимулювання аграрного виробництва і надаватися передусім товаровиробникам, які забезпечують ефективне використання наявних ресурсів [3, с. 79].

Дещо іншої думки дотримується О. Лемішко, який зазначає, що впорядкування процесу

державного фінансування повинно йти у напрямі послідовності, своєчасності, адресності, рівнодоступності державної підтримки [4, с. 58].

Доцільно наголосити на надмірній політизації цього питання. Великі товаровиробники використовують можливість лобювати власні інтереси та впливати на розподіл бюджетних коштів, що суттєво викривлює задекларовані урядом завдання.

Постановка завдання. Розвиток вітчизняної системи державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки дуже нагадує бронуївський рух. Зміна форм фінансової підтримки, напрямів бюджетного фінансування, часовий лаг між реальною потребою товаровиробників у коштах і безпосереднім бюджетним фінансуванням породжують певну недовіру аграріїв до чинної системи державної підтримки. Саме тому метою нашого дослідження є окреслення напрямів вдосконалення державної фінансової підтримки АПК.

Виклад основного матеріалу. Із 2017 р. механізм державної фінансової підтримки зазнав суттєвих змін. Як зазначає Н. Білоусова, вже другий рік аграрії живуть за новою схемою фінансування: спецрежим ПДВ замінили 1% ВВП, що в перерахунку на «живі» гроші у 2018 р. складає 6,3 млрд грн (у 2017 році – 5,5 млрд грн). Для тих, хто забув, – резерви для сектору від спецрежиму складали майже 25 млрд грн щороку! [1]

У 2019 р. державна фінансова підтримка також ґрунтується на використанні прямих форм фінансування. На ці потреби у державному бюджеті передбачено 5,9 млрд грн, що на 0,4 млрд грн більше від планового розміру фінансування 2017 р., але на 0,4 млрд грн менше від аналогічного показника 2018 р. (табл. 1).

Обсяги таких ресурсів повинні відповідати необхідно-відтворювальному рівню фінансового забезпечення як окремого підприємства, так і сільського господарства загалом.

Нагальними проблемами фінансової безпеки сільського господарства є брак фінансових ресурсів, використання підприємствами коштів не за призначенням, великі борги та їхнє обслугову-

вання. Погіршує ситуацію подальше підвищення відсоткових ставок за користування кредитами та зменшення обсягів довгострокового банківського кредитування, зростання інфляції та різкі зміни курсу національної валюти, негаразди в банківському секторі тощо [2, с. 94].

Кардинальних змін зазнала й структура розподілу коштів за напрямками бюджетного фінансування. Протягом останніх років зростає обсяг виробництва продукції сільського господарства фермерськими господарствами (табл. 2).

З огляду на це та європейський досвід загалом уряд суттєво збільшив фінансову підтримку фермерських господарств.

На потреби державної фінансової підтримки фермерських господарств з 2018 р. виділяють 14–15 % сукупної підтримки АПК. При цьому частка фермерських господарств у структурі виробництва продукції сільського господарства коливається у 2014–2017 рр. в межах 7,6–8,7 % та має певну тенденцію до зростання (див. рис.).

Таблиця 1

Програми державної підтримки підприємств АПК, млн грн

Державна програма підтримки підприємств АПК	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення, +,-
Підтримка на безповоротній основі				
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	300,0	66,0	127,2	-172,8
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	60,0	5,0	5,0	-55,0
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	–	1000,0	800,0	800,0
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і догляд за ними	75,0	300,0	400,0	325,0
Державна підтримка тваринництва	170,0	4000,0	3500,0	3330,0
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	4774,3	94,00	881,8	-3892,5
Всього	5379,3	6316,0	5714,0	334,7
Підтримка на поворотній основі				
Надання кредитів фермерським господарствам	65,0	43,1	244,5	179,5
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	3,8	3,8	4,8	1,0

Джерело: [7].

Таблиця 2

Виробництво продукції сільського господарства

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення, +,-
Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., млн грн, в т.ч.	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0	-2270,2
фермерські господарства	19188,8	18909,3	22101,4	21743,1	2554,3
рослинництва в т.ч.	177707,9	168439,0	185052,1	179474,6	1766,7
фермерські господарства	17847,0	17565,4	20705,3	20338,8	2491,8
тваринництва, в т.ч.	73719,3	71028,3	69588,4	69682,4	-4036,9
фермерські господарства	1341,8	1343,9	1396,1	1404,3	62,5
Частка продукції сільського господарства у структурі ВВП, %	16,0	12,1	10,7	8,4	-7,6
фермерські господарства в т.ч.	1,2	1,0	0,9	0,7	-0,5

Джерело: [7].

Рис. Структура продукції сільського господарства за категоріями господарств, %
Джерело: [7].

Основним завданням фінансової підтримки фермерських господарств повинно стати формування тенденції до зростання частки таких господарств у структурі виробництва продукції сільського господарства.

Фермерські господарства повинні перехопити ініціативу у господарств населення щодо виробництва продукції сільського господарства, фактично зайнявши їхню нішу у структурі виробників сільськогосподарської продукції. Неприпустимим є той факт, що близько 45 % продукції сільського господарства виробляють в Україні товаровиробники без дотримання відповідних технологій, стандартів, фітосанітарних вимог тощо. У подальшому вироблена такими товаровиробниками продукція не може бути використана як сировина для виробництва напівфабрикатів, кінцевого продукту, які експортуватимуться до країн ЄС.

Фінансова підтримка фермерських господарств повинна містити комплекс заходів, спрямованих не тільки на забезпечення належного рівня їхньої господарської діяльності, а й на формування передумов для виробництва продукції, яка відповідатиме стандартам якості, передбаченим відповідними положеннями та протоколами ЄС. Поряд із цим необхідно забезпечити розвиток кооперативного руху на базі фермерських господарств як основи виробництва продукції з високим рівнем доданої вартості.

Суттєвих змін зазнала й програма підтримки виробників продукції тваринництва, яка тепер складає лівову частку загального обсягу підтримки. Вагомим є те, що її обсяг зріс за останні три роки у понад 20 разів (див. табл. 1). Необхідно зазначити, що з отримувачів фінансової підтримки

за цим напрямом вивели виробників продукції птахівництва.

На нашу думку, такий розвиток подій містить певні недоліки. По-перше, виробництво продукції тваринництва показує від'ємну динаміку. Спрямування таких значних обсягів бюджетного фінансування у збиткову галузь виробництва може призвести до неефективного використання бюджетних коштів. По-друге, серед напрямів використання бюджетних коштів, передбачених на державну підтримку галузі тваринництва, переважають такі, реалізацію яких можуть дозволити собі лише великі товаровиробники. Це насторожує на думку про те, що при затвердженні цієї програми державної фінансової підтримки враховували значною мірою інтереси великого аграрного бізнесу.

Найсуттєвішим недоліком чинного механізму державної фінансової підтримки є те, що бюджетні кошти виділяються з істотним запізненням, тобто не враховується сезонність сільськогосподарського виробництва.

Заступник голови Всеукраїнської аграрної ради Д. Марчук зазначає, що, на жаль, програма держпідтримки АПК у 2018 році стала абсолютно провальною. Відповідно до проекту державного бюджету на 2018 рік Кабінет Міністрів України нібито виділив на підтримку аграрного сектору рекордно великий обсяг коштів – 6,3 млрд грн замість 5,5 млрд грн у 2017 році. Однак аграрії цих коштів майже не побачили.

Так, станом на кінець вересня 2018 року, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, передбачені програми були виконані лише на 14 %. Тобто із запланованих 6,3 млрд грн на кінець вересня було виплачено лише близько 887 млн грн [5].

За програмою підтримки галузі тваринництва з 4 млрд грн використано лише 540 млн грн. За напрямом часткової компенсації вартості техніки та обладнання освоєно 230 млн грн. На закладення молодих садів, виноградників, ягідників використано 76 млн грн із 300 млн грн, а з фермерського мільярда – лише 1,6 млн грн [6].

У свою чергу Міністерство аграрної політики та продовольства України вже за підсумками виконання програм підтримки АПК у 2018 р. звітує про майже стовідсоткове їхнє виконання [8]. На жаль, наводяться дані про виконання програм підтримки лише за рахунок коштів загального фонду бюджету, що не дає змоги дійти об'єктивних висновків.

Висновки. Основною метою державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки є забезпечення ефективної його діяльності, створення передумов для динамічного розвитку тощо. Поряд із цим реалізація відповідних програм фінансової підтримки повинна відбуватися з дотриманням принципів бюджетного фінансування, зокрема, справедливості та неупередженості, публічності й прозорості, ефективного використання бюджетних коштів.

Для реалізації зазначеного державна фінансова підтримка має забезпечити:

- своєчасне надходження бюджетних коштів товаровиробникам (із врахуванням сезонності сільськогосподарського виробництва);
- пріоритетне фінансування малих і середніх товаровиробників як основи аграрного бізнесу;
- розвиток кооперативного руху на селі;

– формування ефективного та прозорого механізму доступу до бюджетних коштів.

Бібліографічний список

1. Білоусова Н. Дотації роздору – як Мінагрополітики підкилимно ділить 6,3 млрд грн для агросектору. *АгроПоліт*: веб-сайт. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/410-dotatsiyi-rozdoru--yak-minagropolitiki-pidkilimno-dilit-63-mlrd-grn-dlya-agrosektoru> (дата звернення: 12.10.2018).
2. Гривківська О. В., Осипенко В. В. Фінансова безпека сільського господарства регіонів України. *Фінанси України*. 2011. № 7. С. 93–103.
3. Збарський В. К., Горьовий В. П. Державна підтримка сільського господарства. *Економіка АПК*. 2010. № 4. С. 74–80.
4. Лемішко О. Державна підтримка – дієвий важіль фінансового механізму функціонування капіталу сільського господарства. *Часопис економічних реформ*. 2015. № 2 (18). С. 48–58.
5. Марчук Д. Програма держпідтримки аграріїв на наступний рік є дискримінаційною. *Свинарство в Україні та світі*: веб-сайт. URL: <http://pigua.info/uk/post/interview/denis-marcuk-programa-derzpidtrimki-agrariiv-na-nastupnij-rik-e-diskriminacijnou> (дата звернення: 10.02.2019).
6. Мірошніченко І. Бюджет-2019 для аграріїв – продовження казочки «Лисиця та журавель». *Европейська правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/10/19/641745/> (дата звернення: 10.02.2019).
7. Сільське господарство України 2017 р.: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf (дата звернення: 12.02.2019).
8. Стан фінансування програм підтримки АПК у 2018 році: веб-сайт. URL: http://minagro.gov.ua/support_apk?nid=26751 (дата звернення: 12.02.2019).

Стаття надійшла: 06.07.2019